בראשית ג

א. כבר דובר כ"פ[1], שדרכו של רש"י ליישב בפירושו את כל דבר הקשה בפי' הפשוט של הכתובים. ובמקום שמתעוררת איזו קושיא ב־פשטות הבנתם של הכתובים ואין הוא עומד עלי' לפרשה וליישבה — ה"ז גופא הוכחה שלדעתו של רש"י אין זו קושיא כלל[2], עד שאין צורך להעיר עלי' ולפרשה, כי הענין מובן ומתפרש מעצמו.

עפ"ז צלה"ב: מהו טעמו של רש"י במה שאינו מעיר מאומה ביישובה של קושיא פשוטה, לכאורה, המתעוררת בלימוד הפסוקים דפרשתנו; וכדלהלן.

ממ"ש[3] "ויאמר הנחש וגו'" (ופע־מיים) ואין רש"י מפרש כלום מה טיבה של אמירה זו של הנחש (דלא ככו"כ מפרשים[4]), מוכח שפירושה של תיבת "ויאמר" הוא בפשטות — בזמן ההוא הי' הנחש בטבעו[5] מדבר, כמו בנ"א (אף שלא מצינו כזאת בשום בע"ח אחר); והיות שהנחשים עכשיו (שהם "זרעך"[6] של אותו נחש) אין להם כשרון הדיבור, הרי בע"כ צ"ל שלאחר זמן נלקח ממנו כשרון זה, ומסתבר לומר שזה אירע בנחש[7] ה־קדמוני: בהקללות שנתקלל בהן הנחש עבור חטאו[8], היתה גם הקללה שלא יוכל לדבר עוד. אלא דא"כ אי"מ: למה לא פירש הכתוב שנתקלל הנחש גם בזה שנסתם פיו מלדבר? קושיא בפשטות הבנת הכתוב, ואיננו מוצאים תירוץ עלי' בפרש"י.

ואין לתרץ, שמטעם זה גופא (מכיון שממין הנחשים בזה"ז מוכח ש"נסתם פיו" של אותו נחש הקדמוני בסיבת הקללה על חטאו) אין הכתוב צריך לפרשו; ומחמת גודל פשיטות הענין רש"י אין צריך להסביר מדוע לא נתפרש בכתוב.

— כי בזה מתורץ רק הא דהכתוב (ופרש"י) אין צריך להודיענו דבר המובן מעצמו; אבל בנדו"ד הרי ה־קושיא היא: למה לא נזכר זה ב־דברי "ה' אלקים אל הנחש" במה יהי' עונשו?

ב. והנה לכאורה אפשר הי' לתרץ שעונש זה נכלל במ"ש "ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה", דמכיון שנאמר "ארור אתה מכל הבהמה ומכל

---

1) ראה גם לקמן ע' 129. לקו"ש חי"ג ע' 105. חי"ד ע' 94.

2) כי כשאין תירוץ ע"ד הפשט — כותב רש"י "איני יודע" (תולדות כח, ה) וכיו"ב.

3) ג, א־ד.

4) ראה תורה שלימה כאן. וש"נ.

5) דהרי אין לומר שהקב"ה עשה נס מיוחד בכדי שיוכל הנחש לדבר עם חוה אז (ראה חזקוני עה"פ. ועוד) כי: א) כשאתונו של בלעם דיברה, היפך הטבע, מפורש בכתוב (בלק כב, כח) "ויפתח ה' את פי האתון" בכדי לתרץ איך אפשר שאתון תדבר*, וא"כ גם כאן הי' צריך לפרש. ב) ועיקר: וכי

---

*) ובחז"ל (אבות פ"ה מ"ו) שה' צ"ל בריאה מיוחדת בע"ש ב"ה"ש.

יעשה הקב"ה נס מיוחד, למעלה מגדרי הטבע, בכדי לנסות את חוה וכ"ש — בכדי להחטיא אותה וכו'?

6) פרשתנו שם, טו.

7) יחידי — ובדרך ממילא הי' כך בכל זרעו.

8) שם, יד. טו.

חית השדה", גרוע מכל הבע"ח, הרי מובן שייסתם פיו מלדבר (כמו שהוא בנוגע לזה שהי' "ערום מכל וגו'" ולאחרי הקללה ניטלה ממנו הערמה), דאל"כ אין הוא "ארור" מכל גו', כ"א ואדרבא חשוב מכולם ביתרון דחוש הדבור — ולכן לא הי' הקב"ה צריך לפרטו בפני עצמו.

אבל עפ"ז אי"מ: למה פירט העונש ד"על גחונך תלך"? הלא גם עונש זה נכלל ב"ארור אתה מכל גו'" דכולל ג"כ "כל חי' הרומשת" שאין לה רגלים[9] — ובמילא מובן שנכלל בזה שגם העונש ד"קציצת הרגלים", שלא תהי' עדיפות בנחש לגבי הרמשים.

ובשלמא אם הי' בא ענין זה בתור סיפור התורה לנו, מן ההכרח הי' לפרש העונש "דקציצת הרגלים", כי לולא זאת לא היינו יודעים דמעיקרא היו לו רגלים ונענש ונקצצו, אבל בהאמירה להנחש (שזה הוא מה ש־נכתב בכתוב) "ארור אתה מכל" שכולל גם העונש ד"על גחונך תלך" כנ"ל, א"כ הרי מיותר מש"כ אחר זה "על גחונך תלך"?

ומזה מוכח לכאורה ש"ארור אתה מכל וגו'" נאמר כהקדמה כללית לה־עונשים המפורטים להלן[10], ולא הייתה הכוונה בתיבות אלו עצמן להעונשים הפרטיים — ושוב הדרא קושיא ל־דוכתא: למה לא פורש בהאמירה שיוקח ממנו כשרון הדבור?

ג. אמנם באמת י"ל שהפירוש בזה הוא כנ"ל (ש"ארור אתה מכל וגו'" היינו הקללה שיסתם פיו) — ובהק־דים מה שאמר הקב"ה להנחש בתחלת דבריו: "כי עשית זאת (ארור אתה מכל וגו')" — דלכאורה תיבות אלו מיותרות הן[11], דהרי מהמשך הסיפור מובן ופשוט שהעונש הוא עבור ה־חטא[12]? וי"ל כי הכוונה בזה להסבירו במה הוא ארור מכל ולמה בזה דוקא — היינו שבאותו דבר ש"עשית זאת", בזה (במדה כנגד מדה[13]) יהי' "ארור".

והנה הדבר העיקרי שעל ידו הי' אפשר להיות כללות פעולתו של ה־נחש להחטיא את חוה (שבאה באופן מסוים ע"י שהי' ערום, וכדלקמן) הי' כח הדיבור שלו, כי בלעדו לא הי' יכול לבוא בדברי הסתה לחוה[14], ולכן ע"פ הנ"ל במילא מובן שהעונש

---

9) שהרי גם קודם החטא היו חיות כאלו (ראה פרשתנו א, כה (ובפרש"י שם) א, כה).

10) כהמ' השני בחזקוני עה"פ.

11) ואף שפרש"י "מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת וכו'" — הרי מזה שכותב "מכאן וכו'" מוכח שזהו דבר הנלמד מכאן, אבל לא שזהו הטעם למה כתובין תיבות אלו, ובפרט — שגם בלא תיבות אלו נדגש שלא שאל אותו הקב"ה "למה עשית זאת", אלא שע"י תיבות אלו, ה"ז מתחזק. (ודוחק לומר שאם לא הי' כתוב "כי עשית זאת", הי' אפ"ל ששאלו, ורק שלא נכתב בתורה).

12) אבל ממ"ש אח"כ (ג, יז) "ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו'" (ראה אוה"ח כאן, חזקוני כאן) — הרי בלא תיבות אלו אינו ברור למה נענש, שהרי הצטדק "האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה וגו'" (שם, יב), ולכן הוצרך לפרש כי שמעת לקול אשתך גו'.

13) ראה פרש"י נת ז, יא. יתרו יח, יא. נשא ה, כד. ועוד. וכן מובן בפשטות.

14) משא"כ "ואיבה אשית ביניך ובין האשה וגו'" לא נכלל ב"כי עשית זאת ארור אתה וגו'", אף שגם בזה פרש"י "אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כו' ותשא את חוה כו' לפיכך ואיבה אשית", היינו שמהגזרתם ל"כי עשית זאת" היתה האהבה

"כי עשית זאת ארור אתה מכל וגו'", מכוון בעיקר[15] לכח הדבור שלו (וגם להערמה שלו); והיינו שהנחש יהי' גרוע ("ארור") בענין זה מכל הבהמות והחיות — היינו שלא זו בלבד שלא יעלה עליהם ביתרון דכח הדבור, אלא שגם עוד תחסר לו התכונה שישנה בהם — להשמיע קולות שונות: נהי' מה, שאגה וכו', מה שאינה עוד בה' נחש, כי נסתם פיו לגמרי[16].

ועפ"ז מובן שהקללה ד"על גחונך תלך", היות וההליכה ברגל לא הי' גרם לחטא ההסתה, אינה נכנסת בכלל "כי עשית זאת ארור אתה וגו'", ולכן מן הצורך לפרטו, כמו שצריך לפרט שאר הקללות ("ועפר תאכל וגו' ואיבה אשית וגו'") מפני שלא נכללו בארור אתה.

ד. אולם יש להקשות בעצם הענין: למה הי' צריך לקללו שיהי' גם גרוע (בחוסר השמעת קול) מכל החיות? לכאורה הי' די לעגשו בנטילת כח דיבורו (הדבר שהביאו לידי חטא) וישאר בדומה לכל הבהמה וגו'?

אמנם קושיא זו מיושבת בדרך ממילא במה שכבר כתבה התורה בהקדמה לפרשה זו: עה"פ "והנחש הי' ערום מכל חית השדה אשר עשה ה' אלקים" ופרש"י: "ערום מכל — לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו, ערום מכל ארור מכל", דבפשטות כוונת רש"י היא

[לא לפרש כוונת כל הכתוב "והנחש הי' ערום וגו' "[17],

דא"כ: א) הו"ל להעתיק מן הכתוב גם תיבות "והנחש (ולהוסיף) וגו' " (ועכ"פ להעתיק[18] — "הי' ערום וגו'") ובזה יהי' מובן שבא לתת טעם למה נכתב כל הענין הלזה. ב) לפי"ז מספיק אם הי' כתוב בקרא "והנחש הי' ערום מכל חית השדה" מבלי להוסיף "אשר עשה ה'א". ג) ועיקר: כוונת הכתוב, במה שאמר "והנחש הי' ערום וגו' " מובנת בפשטות: היות ותמוה הדבר איך הי' יכול הנחש להטעות את חוה שהיתה במעלה גדולה בהיותה יצירת "כפיו" של הקב"ה (כמ"ש[19] "ויקח אחת מצלעותיו וגו' ויבן ה'א וגו' לאשה")[20], לזה מקדים הכתוב שה"

לחוה*, ולעומת זה נתקלל ב"ואיבה אשית וגו'" —

כי: א) לא האהבה לחוה עצמה גרמה לזה, כמובן (וכדיוק לשון רש"י (ג, א): "ראה אותם וכו'"), ובמילא לא הי' מובן מעצמו שנכלל "ואיבה אשית וגו'" בהקללה [עד שבכלל הוצרך רש"י לפרש הטעם על קללה זו].

ב) ועיקר: אין זה דבר שעל ידו החטיאה, כ"א זוהי סיבה להחטא.

15) אבל מובן שאין זה כל כוונתו — וכלולה בזה גם הקדמה כללית, וכדלעיל. וגם מרמז לעוד ענין כפרש"י על התיבות "מכל הבהמה ומכל חית השדה".

16) ועפ"ז יומתק פרש"י עה"פ (פרש"תנו שם, טו) "ואתה תשופנו עקב": "ולשון תשופנו כמו נשף בהם (ישעי' מ, כד) כש"הנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה כו' כתב לשון נשיפה בשניהם" — שכוונתו בזה, שאצל שאר בהמות וחיות ישנם עכ"פ קולות וכו', משא"כ בנחש רק "כמין שריקה".

---

*) וגם בהדברים שאמר הנחש בגלוי, הראה שרוצה הוא טובת האשה וכו' ("ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים יודעי טוב ורע"), שבפשטות הרי זה ענין של קירוב הדעת וכו'.

17) כמו שפי' במשכיל לדוד.

18) אם נאמר שתיבת "והנחש" אינה מיותרת, כי בלא"ה הי' צריך לכתוב "ויאמר הנחש אל האשה וגו'".

19) פרשתנו ב, כא.

20) וי"ל שזהו גם מהטעמים ופרש"י לפרש (ג, ז) "דחפה עד שנגעה בו, אמר

„נחש הי' ערום", ולא ערום סתם, כ"א „מכל חית השדה אשר עשה ה"א" [ב], ולכן הי' ביכלתו להטעותה [ג]; אלא שכוונתו לפרש]

— מהו הטעם להדגשת קרא „וה' נחש הי' ערום מכל וגו' " [ד] — ולא נאמר בקיצור „והנחש הי' ערום", או „ערום מאד", ומשו"ז הי' ביכלתו להטעות את חוה [ה]?

לה כשם שאין מיתה בגזיעה כך אין מיתה באכילה" — כי בלא"ה אינו מוסבר עדיין כל צרכו איך הי' יכול להטעותה, ולכן צ"ל שהראה לה שבפועל אינה מתה (ואף ש„הוסיפה על הציווי" באמירתה „ולא תגעו בו" (פרש"י שם) — כבר עמדו ע"ז ה' מפרשים).

21) אבל לא שהי' ערום גם ממנה * (כמ"ש הרא"ם והגו"א) — כי א"כ העיקר חסר מן הספר ודוקא בהטפל מאריך „מכל הבהמה ומכל חית השדה"! אלא הכוונה שהי' ערום בכלל (ולא ממנה) — ובמילא מובנת האפשריות להטעותה (אף שבד"כ היתה היא ערומה ממנו). וראה לקמן הערה 24.

22) ואין להקשות דגם זה מובן מעצמו, ממ"ש אח"כ „אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן" שפירושו „הרבה עלי' דברים וכו' " (פרש"י שם) שווהי ערמה — כי זה עצמו, שכ"ה הפי' שם, מובן רק ע"י שהקדים „והנחש הי' ערום", כי בלא"ה י"ל שבאמת חשב הנחש שהקב"ה אמר להם שלא לאכול מכל עץ הגן.

23) אף שמוכח מכתוב זה עצמו ש־לפועל הי' „ערום מכל וגו' " — מ"מ מה זה נוגע לידע (ובפרט כהקדמה) בהפ' דילן?

24) ע"ד פי' הרא"ם וגו"א. אבל אין לומר שהקושיא היא ממש כמו שכתבו „וכי אם לא הי' ערום מכולם, אע"פ שהי' ערום

---

*) וראה תו"א בראשית ה, ג: „אם לא שנאמר שגבוה הוא מהאדם וכ"ז פלאי". ומלשון זה משמע שכ"ה גם בפשטות. אבל יש לחלק בין „ערום" ל„גבוה". וראה חזקוני ע"פ שהנחש אכל מעץ הדעת, אבל אין שום רמז לזה בפשוטו של מקרא.

ע"ז פרש"י שהכתוב (ע"י הוספת תיבת „(ערום) מכל" בא לתרץ ה־קושיא הנ"ל (שבתחלת הסעיף) — למה היתה מפלתו גדולה כ"כ, שהי' גרוע מכל החיות? — וע"ז הוא ה־תירוץ: „לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו", ולכן מוסיף הכתוב שהי' „ערום מכל", להודיענו שלעומת זה נענש אח"כ להיות „ארור מכל".

ה. והנה עפ"י הנ"ל יובן ג"כ מ"ש רש"י כפי' על תיבת „ערום" — „ערמתו וגדולתו" — דלכאורה: מהו הפי' של „וגדולתו"? דאין לומר שפירושה גדלות בגשמיות, או בכח גשמי וכיו"ב, דא"כ מה ענינה כאן, בהקדמה זו שבאה לבאר איך יכול להטעות את חוה וכו'?

ואין לומר ש„וגדולתו" הוא פירוש לתיבת „ערמתו", דא"כ למה לכתוב מעיקרא „ערמתו" (שזוהי לשון הכ־תוב עצמו „ערום"), ולפרשו — הו"ל לכתוב רק תיבת „גדולתו" בלבד [ו], והי' מובן מעצמו שבאה לפרש תיבת „ערום"?

וגם: מנ"ל לרש"י — בפי' הפשוט של הכתובים — שבתיבת „ערום" מרומז עוד ענין?

אמנם עפ"י הנ"ל ה"ז מובן: מכיון שכוונת פסוק זה היא להסביר במה הי' כחו ויכלתו של הנחש להחטיא את חוה, הרי בהכרח לומר שבנוסף ע"ז שהי' ערום [ז] היתה לו עוד

ממנה, לא הי' יכול לפתותה" (נוסף על הנ"ל בהערה 21) — כי אין מסתבר כלל בפשש"מ שכמה חיות תהיינה ערומות מן הנחש, ואעפ"כ יהי' ערום מן האשה!

25) כבב"ר פי"ט, א.

26) וכפרש"י אח"כ „הרבה עלי' דברים כדי שתשיבנו ויבוא לדבר כאותו העץ".

תכונה שבה ועל ידה הי' יכול לבטא ערמתו — והיינו שהי' לו כח ה־דיבור; וה"ז מרומז בתיבת "ערום" — ערום בכל פרטי תואר זה, בכח ובפועל. ולזה מכוין רש"י בפירושו, לפרט הדברים שהביאוהו וסייעו בידו להחטיא את חוה: "ערמתו ו(עוד) גדולתו", היינו "גדולה" (מעלה ב־"ערום" — שמגלה ומפעילה את ה־ערמה) שבה הי' ניכר והצטיין מכל בעלי־החיים — ומעצמו מובן שהכוונה לכח הדבור [27] שהי' לו [28].

[ואתי שפיר ג"כ מה שלא מצינו מפורש בל' הקללה שתסתלק הערמה ממנו — כי גם עונש זה נכלל בזה שאמר "כי עשית זאת, ארור אתה מכל וגו'" — בהיות כי הערמה היתה הגרם העיקרי לעשייתו זאת].

וזהו שמסיים רש"י "ערום מכל ארור מכל", שכוונתו ב"ערום מכל" לב' העניינים שהביאוהו לחטוא: הערמה וכח הדבור, וכנגדם נתקלל ב"ארור מכל", וכנ"ל, שגם בזה הכוונה לב' הדברים שגרמו ל"עשית זאת".

ו. ההוראה מפרש"י הנ"ל:

אמרז"ל [29] "מדה טובה מרובה מ־מדת פורענות", שמזה מובן שאם ע"י החטא נעגש ונהפך מ"ערום מכל" ל־"ארור מכל", הרי ע"כ בצד הטוב, שע"י פעולה טובה אפשר ליהפך מן הקצה אל הקצה — מדרגא פחותה ביותר, "ארור מכל", להתעלות להיות "ערום (דקדושה) מכל".

ומרומזת הוראה זו דוקא בענין ה"נחש", כי בכגון דא מצינו בו (ב־מקום אחר): כשנשכו הנחשים את בנ"י במדבר [30] התרופה לנשיכתם היתה עשיית נחש הנחשת ע"י משה רבינו [31]. ונתבאר [32] דגם זה הי' ה־ענין של אתהפכא מן הקצה אל הקצה, שה"נחש" גופא, שענינו מיתה (דהרי גרם לחטא עה"ד, שגרם מיתה ל־עולם) נהפך — להיות על ידו פעולת החיים [33].

ומכיון ש"הקב"ה מקדים רפואה ל־מכה" [34], לכן עוד בהחטא גופא, בעת שגרם הנחש לירידה גדולה, אז כבר מרומז ענין הנ"ל שאפשר להתהפך מן הקצה אל הקצה, להתעלות ממ־קום החטא והמיתה, ולהתקשר לבחי'

---

27) ולהעיר מהמבואר בלקו"ת (במדבר יב, ג ואילך. ובכ"מ בדא"ח) בנוגע למארז"ל (זח"ב רלה, א ובכ"מ) "אימתי נקרא גדול כשהוא בעיר אלקינו" — "שבחי' גדולה והתפשטות זו נק' בשם דיבור".

28) והא דאינו כותב "ודיבורו", כי: א) בהסגנון שכותב רש"י "לפי ערמתו כו' היתה מפלתו" אין מתאים הלשון "ודיבורו", כי בסגנון זה הכוונה (לא לענין הדיבור כשלעצמו, כ"א) לענין הדיבור כמו שהוא מעלה — וע"ז מתאים לומר שלפי מעלתו (זו) היתה מפלתו (משא"כ בהלשון "ערמתו וגדולתו" מודגש שזוהי מעלה). ב) על ענין הדיבור אינו מתאים לומר "מכל הבהמה גו'", כי אינן בגדר דיבור לומר שהוא מדבר יותר מהן, משא"כ לומר שיש לו מעלה לגבן, מתאים לומר, אף שבנדון דידן — המעלה היא בדבר שאינו בגדרן כלל.

29) סוטה יא, א. וש"נ. פרש"י יתרו כ, ו. תשא לד, ז.

30) חקת כא, ו.

31) שם, ח־ט.

32) לקו"ש חי"ב ע' 75 ואילך. עיי"ש בארוכה.

33) ולהעיר שבאוה"ת בראשית (מח, א) מציין "ע"ד מ"ש בלקו"ת פ' חקת סד"ה ויעש משה נחש נחשת . . ועי"ז גם אויביו ישלים אתו כו'".

34) ראה מגילה יג, ב.

עצמות אוא"ס שלמעלה מבחי' מקור החיים, שמשם הכח "להחיות את המתים" — והיינו ע"י שמסתכלים כלפי מעלה בתשובה שלימה וכו'".

(משיחת ש"פ בראשית, תשל"ג)

35) ד"ה יחיינו מיומיים תש"א פ"א.

36) ר"ה כט, א. פרש"י חקת (שם, ח). וראה לקו"ש שם ס"ב.